

Stilistička istraživanja *Milosava Ž. Čarkića (1948–2022)*

BRANKO TOŠOVIĆ*

1. Iza nas koji se bavimo pisanom riječju ostaje samo ono što ostane na polici. Ordenje, povelje, nagrade, funkcije, titule odlaze u ladicu, u mrak, a na svjetlu dana sijaju se i diče knjige po bibliotekama. Za nauku je manje bitno u kojim se komisijama, organima, tijelima neko nalazio, koja je priznanja dobijao/dobio (iako je i to značajno), već je važnije šta je ostalo na polici. Polica Milosava Čarkića izgleda zaista reprezentativno. Da je imao drugi karakter, on bi se mogao pohvaliti da je bio član mnogobrojnih komisija i odbora, ali to što je svojom voljom, i možda, još više, nevoljom drugih, ostao pošteđen onoga što više prati nauku nego što jeste sama nauka njemu je oslobodilo puteve za intenzivno i plodotvorno bavljenje stilistikom. Na Milosava može se primijeniti ono što sam često govorio: „Ko ti zatvara vrata otvara ti kapiju“. Čarkiću su posebno pokušali da

* Karl-Franzens-Universität, Graz, Österreich, tosovic@gmail.com

zalupe vrata na vrlo ružan način 1987, o čemu sam detaljno govorio u knjizi *Izazovi* (Jevtić 2000: 46-48). Sa Milosavom sam se dosta družio u Moskvi od 1985. do 1987, jer je takođe bio lektor na Moskovskom univerzitetu i stanovao sa suprugom Višnjom i kćerkom Jelenom odmah do mene. Došao je godinu ranije i spremao se da piše doktorsku disertaciju. Pred odlazak iz Beograda izabrao je temu „Jezik i stil Branka Miljkovića“ kod Radoja Simića i u Moskvi počeo da iščitava literaturu, pa je došao do zaključka da je tema preopširna, da zadire u sve jezičke nivoe, teoriju stiha, versifikaciju. Zato se u pismenoj formi obratio mentoru i predložio da podnese zahtjev Vijeću Filološkog fakulteta za suženje teme: da se ispod već usvojenog naslova stavi podnaslov „fonetsko-fonološki aspekt“. Preciziranjem je želio da dobije mogućnost da izvrši dublju i sveobuhvatniju analizu, jer bi predašnji naslov tražio da površno dotakne sve jezičke nivoe, da ostane u okvirima njihovog opisa i prostih konstatacija. Mentor se složio, ali je dodao da nije potrebno dirati u već prihvaćeni naslov. Kad je odlazio iz Moskve (1987), disertaciji ona je već bila gotova. Naslov je, na insistiranje mentora, ostao nepromenjen, ali je analizi bio podvrgnut samo fonetsko-fonološki nivo. Pročitao sam tekst disertacije i došao do zaključka da je rad dobar, ali da ima niz stvari koje treba popraviti, prije svega naslov. Vijeće Filološkog fakulteta odredilo je komisiju za ocjenu disertacije u sastavu: Radoje Simić, Živojin Stanojčić i Ljubomir Popović. Ona je pročitala radnju i napisala pozitivan izvještaj sa zaključkom da se kandidat pozove na odbranu. Međutim, iznenada se stvari počinju komplikovati. Marjan Mladenov istupio je sa prijedlogom da se komisija za odbranu proširi sa dva člana i da u nju uđu Svetozar Petrović i Miloš I. Bandić, što je i prihvaćeno. Nakon čitanja rukopisa Svetozar Petrović je počeo da osporava rad, zamjerajući, u prvom redu, da naslov i sadržaj nisu u skladu. Čarčić je pozvao dekana na razgovor i predložio dvije mogućnosti: ili da povuče doktorat bez obrazloženja ili da izađe na odbranu i da bude negativno ocijenjen. Prvu sugestiju Milosav nije prihvatio. On je čvrsto odlučio da ide do kraja. Smatrao je da je žalosno što su članovi komisije potpisali pozitivan referat, a sada povlače potpis. Kasnije mi je pričao da je imao razgovor sa Milošem I. Bandićem, koji je rekao da mu je žao što je do svega došlo i savjetovao da bude pomirljiv i strpljiv, jer je to bilo vrijeme „kada su se tražile glave“. Milosav Čarčić nije htio promijeniti odluku i svjesno je išao na poraz. Odbrana je održana 20. januara 1988. godine i trajala je oko šest sati. Tri člana komisije bila su protiv da se disertacija prihvati, jedan

je bio za i jedan suzdržan. Kad sam došao u Beograd, ispričao je kako se sve završilo. Čim je saznao rezultat, pošao je ka izlazu iz Fakulteta. U holu mu je prišao jedan profesor i rekao: „Ovo je staljinistički proces pod kraj dvadesetog veka.“ Zatim mu je drugi nešto slično dodao, a jedna novinarka kazala: „Nemojte da budete tužni i razočarani. Setite se Vuka Karadžića, šta su sve njemu činili. Ko su oni danas i šta znače za našu kulturu, a ko je Vuk Karadžić? Ovo što sam slušala bio je pokušaj da se ubije jedan talenat, a možda i čovek.“ U razgovoru sa Milošem Jevtićem 2000. kazao sam da je Čarkić bio od tvrda materijala, pa se nije predao, nije pao duhom. Još u Moskvi bio sam uvjeren da je disertacija zasluživala pozitivnu ocjenu i da je Milosavu učinjena nepravda. Zato sam nastojao da ga, koliko je bilo moguće, podržim pa sam predložio i rješenje: da napiše novu disertaciju i da je odbrani u Sarajevu. On je smogao snage da pristane na to i da pripremi još jedan doktorat. Komisija u sastavu: Branko Tošović, Novica Petković i Miloš Okuka dala je u januaru 1991. godine pozitivno mišljenje o njegovom radu *Glasovna struktura stiha (na materijalu srpskih neosimbolista)*, pa je bio proglašen za doktora lingvističkih nauka. Ali, Milosav Čarkić nije stao na tome. Nastavio je da se sve intenzivnije bavi naukom, da objavljuje (između ostalog, napisao je i dvije knjige), da nastupa na naučnim skupovima. Postao je poznat u međunarodnim krugovima. Kraj moga reagovanja 2000. na veliku nepravdu učinjenu Milosavu Čarkiću 1987, koju je i vrijeme potvrdilo, imao je dva zaključka: (a) tako se završilo jedno teško razdoblje njegova života; za probleme i komplikacije o kojima je bilo riječi dobrim dijelom bio je i sam kriv, što je ponekad znao priznati, (b) u dugom kontaktu tokom boravka u Moskvi došao sam do zaključka da je Milosav Čarkić pošten, radan i nesebičan čovjek, ali da se ne zna uvijek postaviti kako treba; nije bio diplomata – na sve ono što mu se ne bi sviđalo znao je reagovati, ponekad i suviše oštro, grubo; nije se ustručavao i najvećim autoritetima reći ono što misli i što drugi nikad ne bi kazali; stoga je u sredini u kojoj je živio i radio često dolazio u konflikt, čemu je dosta doprinijela i okolina koja ga nije shvatala. Ovdje moram dodati da na ovu ocjenu, i pismeno iskazanu (što tada niko drugi nije uradio), i podršku Čarkiću nisu blagonaklono gledali neki u Beogradu, što se odrazilo i na odnos prema meni. Ali sada, 23 godine kasnije, još jednom shvatam da sam ispravno postupio jer je Milosav potpuno dokazao naučnu vrijednost i istraživački potencijal, čak i više nego što se tada moglo očekivati. Ovo ističem sa ciljem da na vrlo ilustrativnom

primjeru pokažem mladim istraživačima kako pravog naučnika ne može ništa zaustaviti: Čarkić je faktički od 1987. krenuo sa psihološkog dna i uzdigao se do nivoa najvećeg istraživača stiha u srpskoj stilistici, pa i šire. Taj slučaj pokazuje da, posebno na početku, u nauci ne treba biti malodušan, da se, ponekad, mora preživjeti i ono što uopšte nije trebalo da je desi. Milosav Čarkić imao je podršku porodice, što je i on uzvratio pažnjom sa svoje strane kada je bilo najteže – kada je supruga Višnja umirala od raka, pa nije slučajno da je samo njoj, i nikome više, posvetio knjigu *Stih i jezik* (2013). Čarkić je postao takav naučnik da je profesor iz Brna Ivo Pospišil u recenziji jedne Čarkićeve knjige izvukao tri zaključka: 1. postoji samo nekoliko stručnjaka koji jednako sistematično kao Čarkić analiziraju probleme vezane za jezičku stranu teorije stiha, 2. teorija stihovnog jezika može se podijeliti na periode „prije i poslije“ Čarkića, 3. njegovo savršeno poznavanje poezije uopšte i posebno srpske poezije potvrđuje da je to jedan od vodećih svjetskih stručnjaka u proučavanju stiha (Pospišil 2013: 635). U knjizi Komisije za stilistiku Međunarodnog stilističkog komiteta *Stilistika slovenskih zemalja na rubu dvaju vijekova (XX–XXI)* (Стилистика 2022). koja će ovih dana biti objavljena, napisao sam da su najveći doprinos tumačenju srpskog stiha dali Svetozar Petrović, Leon Koen, Novica Petković, Žarko Ružić i Milosav Čarkić, a za dvije knjige *Foniku stiha* (Beograd 1992) i *Fonostilistiku stiha* (Beograd 1995) istakao sam da se bave zapostavljenom fonostilističkom problematikom srpskog književnog jezika i da su te studije bile svojevrsni naučni prvenci u ovoj oblasti kod nas.

2. Milosav Čarkić objavio je više od 100 stručnih i naučnih radova, među kojima deset monografija, od toga: četiri o stihu (Čarkić 1992, 1995, 2006, 2013a): četiri o rimi (Čarkić 2001, 2007a, 2013b, 2015, 2020a) jednu o jeziku poezije (Čarkić 2007b) i jedan udžbenik iz stilistike (Čarkić 2002). Tri su mu knjige prevedene na engleski (Čarkić 2016, 2017, 2020b) što je rijetkost u srpskoj nauci uopšte i što ga izrazito izdvaja od svih drugih srpskih lingvista. Više od polovine radova štampao je u stranim časopisima i zbornicima, na srpskom, ruskom, ukrajinskom, poljskom i engleskom jeziku. Većina Čarkićevih studija odnosi se na istraživanje stila i strukturnih osobnosti jezika srpskih pjesnika, što je nastavak interesovanja pokazanog u magistarskom radu na temu *Osnovne odlike jezika u poetskim ostvarenjima za decu Stevana Raičkovića* (1980). Krunu početnih teorijskih i praktičnih proučavanja predstavlja monografija *Fonika stiha* objavljena 1992. godine.

Posle toga Milosav Ž. Čarkić proširuje polje interesovanja i sa fonike prelazi na fonostilistiku, što pokazuje monografija *Fonostilistika stiha* (1992). Nešto kasnije M. Ž. Čarkić je ispoljio zanimanje za onomastička istraživanja. Međutim, on je i dalje nastavio da se bavi, prije svega, stilistikom, teorijom književnosti i disciplinama koje se nalaze na graničnom području ovih dviju nauka. Ozbiljnošću pristupa istraživačkoj građi, dubinom zahvata, kvalitetom i brojem tekstova Milosav Čarkić zaslužio je da se o njemu kao naučniku govori sa puno pohvala. On je dosta citiran kod nas i u svijetu, recimo, na njega upućuju autori nekoliko monografskih studija (Jovanović 1994, Babović 1987, Simić 1988, Bunjak, Topić i dr. 1998). To potvrđuju i neki brojevi *Našeg jezika* i *Slavistike*. Sudeći po dostupnim podacima, na Čarkića su se više pozivali u inostranstvu nego kod nas. Na ovo ukazuju i brojevi poljskog časopisa *Stylistika*, nekoliko zbornika sa naučnih skupova; kao što su *Czasownik, Dziąsło, Sacrum* (Opole, 1988), *Текст: творчество и творчество* (Пермь, 1988) i dr. Ono što je od posebne važnosti jeste činjenica da se u monografskim djelima ne spominje samo M. Ž. Čarkić nego se ponekad preuzima njegova terminologija i metodologija. Baveći se gotovo neistraženom oblašću – fonikom i fonostilistikom stiha Čarkić je bio prisiljen da izgradi vlastitu terminologiju i metodologiju, koje danas nalaze pravi smisao u istraživanjima stiha, pa pojedini autori iz ovog područja u velikoj mjeri koriste rezultate do kojih je on došao.

3. Milosav Ž. Čarkić aktivno je učestvovao na domaćim i međunarodnim skupovima (na prostoru svih slovenskih zemlja). Nastupao je na nizu jugo-slovenskih konferencija, a možda više u inostranstvu. Izlagao je u Austriji, Bjelorusiji, Bugarskoj, Češkoj, Poljskoj, Rusiji, Slovačkoj, Ukrajini, zemljama koje imaju dugu i plodnu naučnu tradiciju. Referati su bili vrlo zapaženi, pa nije neobično da ih je često čitao na plenarnim zasjedanjima. Ako se ovome doda činjenica da je M. Ž. Čarkić dobijao pozive (iz inostranstva) na lično ime i da su na njegove sugestije neki srpski lingvisti takođe počeli da primaju pozive za učešće na skupovima u inostranstvu, onda se može shvatiti koliko se poštovao i pozitivno ocjenjivao njegov rad izvan matične zemlje. O tome govori i činjenica da je više puta kao gostujući profesor držao predavanja na stranim univerzitetima. Tako je imao nastavni ciklus iz srpske stilistike, a takođe iz istorije srpskog jezika profesorima i studentima Katedre za ruski jezik i stilistiku Permskog državnog univerziteta (april 1998), kao i dva predavanja – *Akcent u srpskom jeziku* i *Komunikativna perspektiva rime*

i njeni modeli – saradnicima i studentima Instituta za slavistiku Univerziteta u Gracu (juni 1998). Na Filološkom fakultetu Moskovskog državnog univerziteta „M. V. Lomonosov“ radio je kao lektor srpskog jezika (1983–1987), a od 1997. bio gostujući profesor Filozofskog fakulteta u Banjaluci, gdje je predavao stilistiku studentima na Odsjeku za srpski jezik i književnost i Odsjeku za žurnalistiku.¹ Od 2001. do 2005. godine bio je angažovan na Filozofskom fakultetu u Nišu, predajući opštu lingvistiku studentima srpskog jezika i književnosti te srpski jezik studentima engleskog i ruskog jezika, a 2004/2005. godine na Odseku za žurnalistiku istoga fakulteta držao je predavanja iz stilistike i retorike. Od 2003. do 2006. godine izvodio je nastavu iz lingvostilistike, opšte lingvistike, leksikologije i leksikografije i fonetike na osnovnim studijama na Filozofskom i Defektološkom fakultetu u Tuzli (Bosna i Hercegovina). Postdiplomcima Filozofskog fakulteta Univerziteta u Opolu (Poljska) držao je školske 2004/2005. godine predavanja iz lingvostilistike. Od 2006. do 2009. godine bio je na Univerzitetu u Opolu gostujući profesor za istoriju srpske i hrvatske književnosti od početaka do 18. vijeka, uz predavanja iz kontrastivne gramatike. Ovdje ne mogu a da ne pomenem Stanislava Gajdu, koji je mnogo pomagao Milosavu pozivima, plaćanjem troškova boravka i nastojanjem da se on i neki drugi srpski naučnici izvuku iz izolacije u koju je bila uvučena Srbija nakon sramnog bombardovanja. Veličina podrške Stanislava Gajda dobija na težini time što je njegova zemlja stala na stranu onih koji su tukli po Srbiji, a on je radio po ljudskoj savjesti i naučnoj solidarnosti, kao veliki čovjek i pravi učenjak.

4. Za života Čarkić je dobio dva priznanja: diplomu počasnog doktora Petrozavodskog državnog univerziteta i „dyplom honorowy“ Poljske akademije nauka za doprinos razvoju stilistike uopšte, a posebno razvoj slovenske stilistike. Bio je član Udruženja književnika Srbije od 1997. godine, član redakcija dvaju poljskih časopisa: *Stylistyka* i *Przegląd Wschodnioeuropejski* i jednog ukrajinskog: *Studia methodologica*. Pokrenuo je i bio urednik međunarodnog

¹ U Izvještaju o uslovima za izbor M. Ž. Čarkića u zvanje redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Banjaluci 2000. godine komisija u sastavu Branko Tošović, Branko Milanović i Novica Petković istakla je, između ostalog, sljedeće: „Stručna potkovanost, širina naučne vokacije, plodni istraživački rezultati, marljivost, predanost poslu, ozbiljnost i temeljitost u pedagoškom radu, izrazita elokventnost, dokazana vještina javnog nastupa i zapažena obdarenost u prenošenju znanja mlađem naraštaju odlikuju dr Milosava Čarkića i stvaraju sve pretpostavke za njegov nesmetani izbor u zvanje redovnog profesora i za uspješno izvođenje nastave na Filozofskom fakultetu u Banjaluci.“

naučnog časopisa *Stil* (2002–), a takođe je osnovao Međunarodno naučno udruženje „Stil“ (2002). Rukovodio je sa jugoslovenske strane sveslovenskim projektom Univerziteta u Permu (Rusija) *Соотношение стандартизованных (стереотипных) и свободных высказываний в различных типах текста славянских языков (в аспекте проблемы мышления, языка и речи)*. Vodio je sa jugoslovenske strane sveslovenski projekat *Zoonimia Słowiańska*, koji je pokrenuo Univerzitet u Lublinu (Poljska). Bio je član Svjetske organizacije geolingvista i dijalektologa sa sjedištem u Njemačkoj, član Međunarodne komisije za poetiku pri Komitetu slavista i član Međunarodne komisije za stilistiku pri Komitetu slavista.

5. Naučna djelatnost Milosava Ž. Čarkić bila je intenzivna, raznovrsna i plodotvorna. On je napisao veliki broj radova, koji su imali pozitivan odjek u lingvističkim i, posebno, stilističkim krugovima. U vrijeme kada je bilo izuzetno teško putovati (zbog ekonomske situacije u zemlji) Čarkić je, izlažući se ne malim finansijskim troškovima i u priličnoj mjeri zapostavljajući brigu o zdravlju, nalazio načina da prihvati mnogobrojne pozive koji su stizali na njegovu adresu i da prezentuje rezultate istraživanja te da, što je bilo posebno korektno sa njegove strane, otvori put za izlazak u svijet i drugih kolega. Tokom blokade Jugoslavije bio je jedan od malobrojnih srpskih filologa koji su uspijevali da prezentuju i populariziraju dostignuća srpske nauke o jeziku i književnosti u svijetu i da time doprinesu ublažavanju izolacije srpske nauke. On je gradio postepeno, ali uporno, nenametljivo pa i skromno, autoritet kompetentnog stručnjaka za oblast u kojoj se nije jednostavno snaći, a pogotovo nije lako uzorati duboku brazdu. Time što je postao prepoznatljivo prisutan u međunarodnim naučnim krugovima afirmisao je ne samo sebe nego i Institut za srpski jezik SANU, Srbiju i srpski narod.

I da završim onim čime sam počeo: u našoj struci ono što ostane na polici najbolje odolijeva provjeri vremena, strogoći budućnosti i zaboravu novih naraštaja, pa vjerujem da će polica Milosava Ž. Čarkića izdržati sve kritičke sudove i ocjene novih generacija.

Literatura

- Babović M., 1987, *Poetika „Gorskog vijenca“*, Podgorica: Institut za strane jezike.
 Bunjak P., Topić M. i dr., 1998, *Poljski motivi i ritmovi u transkripciji Desanke Maksimović*, Beograd: Narodna biblioteka Srbije.

- Čarkić M. Ž., 1992, *Fonika stiha*, Beograd: Naučna knjiga.
- Čarkić M. Ž., 1995, *Fonostilistika stiha*, Beograd: Naučna knjiga.
- Čarkić M. Ž., 2001, *Pojmovnik rime (sa primerima iz srpske poezije)*, Beograd: Institut za srpski jezik.
- Čarkić M. Ž., 2002, *Uvod u stilistiku*, Beograd: Naučna knjiga.
- Čarkić M. Ž., 2006, *Stilistika stiha*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“, Institut za srpski jezik SANU.
- Čarkić M. Ž., 2007a, *Rimarijum srpske poezije*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“.
- Čarkić M. Ž., 2007b, *U jeziku poezije*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“.
- Čarkić M. Ž., 2013a, *Stih i jezik*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“, Institut za srpski jezik SANU.
- Čarkić M. Ž., 2013b, *Modeli rime*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“, Institut za srpski jeziku SANU. Drugo izdanje.
- Čarkić M. Ž., 2015, *Modeli rime*. Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“.
- Čarkić M. Ž., 2016, *On poetic language*, Translation from the Serbian Katarina Miladinović-Ožanić, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing.
- Čarkić M. Ž., 2017, *Models of rhyme*, Translation from the Serbian Katarina Miladinović-Ožanić, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing.
- Čarkić M. Ž., 2020a, *Terminološki rečnik rime (na primerima iz deset nacionalnih poezija)*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“.
- Čarkić M. Ž., 2020b, *A dictionary of rhyme terms*, Translation from the Serbian Katarina Miladinović-Ožanić, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing.
- Jevtić M., 2000, *Izazovi Brana Tošovića*, Beograd: Beogradska knjiga.
- Jovanović A. 1994, *Poezija srpskog simbolizma*, Beograd: Filip Višnjić.
- Pospišil I., 2013, *Iz recenzije [...]*. – Čarkić M. Ž., *Stih i jezik*, Beograd: Međunarodno udruženje „Stil“, Institut za srpski jezik SANU.
- Simić R., 1988, *Opšta stilistika*, Beograd: Jasen.
- Стилистика славянских стран на рубеже двух веков (XX–XXI), 2022, ред. С. Гайда, Н. И. Клушина и Б. Тошович, Москва: Флинта – Наука.